

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ἐν οἷς σιγῶν ἔγραφε, ὅσον εἰς τὸ ἔπακρον φειδωλὸν εἰς τὸν προφορικὸν λόγον ἔδειξας σεαυτὸν καθ' ἅπασαν τὴν ζωὴν σου. Σὲ θαυμάζομεν καὶ σὲ ἐσεβόμεθα ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἡμετέρας Ἀκαδημίας διὰ τὴν σεμνὴν σου ἀξιοπρέπειαν, τὴν ὀλιγόλαλον, ἀλλ' ἄκρως γλυκεῖαν ἀναστροφὴν σου, τὰς ἀπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ θήματος ἐμβριθεῖς σου ἀνακοινώσεις καὶ τὴν ἀγάπην σου πρὸς τὴν Μητέρα σου Μεγάλην τῆς Κηρύσεως Ἐκκλησίαν, ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὁποίας ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων ἱεραρχῶν τῆς.

Ὅθεν θαρρύνουμι ἐπὶ τῷ ἀδοκῆτῳ θανάτῳ σου κυκλοῖ τὴν τιμὴν σορὸν σου ἢ τὸσον φιλία σοὶ ἀκαδημαϊκῆ ὁμήγουρις, λυγρὴν λείδουσα δάκρυ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ ἐπιφανοῦς αὐτῆς μέλους, οὗ τὴν μνήμην θά τηρῇ ἀγῆρω διὰ τὰς ἐπιγιγνομένας ἀκαδημαϊκὰς γενεὰς ἢ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ
Τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ν. Ὄθωναϊός.

Ἀκόμη μιὰ ἀπώλεια γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Τέχνη ἀλλὰ εἰδικώτερα γιὰ τοὺς ζωγράφους ποὺ μέσα στὰ πενήντα πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνος μας προσπάθησαν μὲ τοὺς τρόπους τοῦ ἐμπρεσιονισμοῦ νὰ παρουσιάσουν τὴν ὁμορφιά τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου. Ἔπειτ' ἀπὸ τὸν Ἐμμ. Ζαίρη, ἄλλος ἓνας ἐκλεκτὸς ζωγράφος μᾶς ἐφυγε, ἀφοῦ ἄφησε πλούσιο καὶ προσωπικὸ ἔργο, γεμᾶτο φῶς καὶ λεπτότατες ἀποχρώσεις ποὺ δείχνουν πόσο μελέτησε καὶ ἀγάπησε τὴν ἑλληνικὴ φύση. Ὁ Ὄθωναϊός ἔτρεχε ἀκούραστος ὅπου μπορούσε νὰ βρεῖ ὅ,τι θὰ ἱκανοποιῦσε τὸν ἐσωτερικὸ τοῦ κόσμου, στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, στὴν Κέρκυρα, στὰ Δωδεκάνησα, στὴν Ἀττικὴ, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, καὶ πάντα στάθηκε ἓνας θερμὸς ἐραστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου.

Ὁ Ὄθωναϊός, ἀφοῦ σπούδασε κοντὰ στὸν Νικηφ. Λύτρα, ἐπῆγε στὸ Μόναχο γιὰ ἐδρύτερες σπουδές. ἔγινε μαθητὴς τῆς Ἀκαδημίας τῶν Καλῶν Τεχνῶν, παρξκολούθησε τὸν περίφημο καθηγητὴ τοῦ ὑπαίθρου καὶ τῆς ζωογραφίας κ. Zügel καὶ ἐπανειλημμένως διακρίθηκε.

Ὅταν γύρισε στὴν Ἀθήνα, μὲ ζῆλο ἄρχισε νὰ ἐργάζεται ἐλληνικὰ θέματα. Τὸ 1910 ἔστειλε στὴ Διεθνή Καλλιτεχνικὴ Ἐκθεση τῆς Ρώμης πίνακές του, ποὺ ἐπαινέθηκαν πολὺ. Κι' ἀπὸ τότε τὸ ἔργο του ἔγινε εὐρύτατα γνωστὸ καὶ ἐκέρδιζε καλὴ θέση σὲ ἐκθέσεις ἑλληνικὲς καὶ ξένες. Ὅταν ἰδρύθηκαν οἱ Καλλ. Σταθμοὶ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν, ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τῶν παραρτημάτων Ὑδρας καὶ Δελφῶν.

Ὁ θάνατος τοῦ ζωγράφου Ὄθωναίου λύπησε ὀλόκληρη τὴν καλλιτεχνικὴ μας οἰκογένεια, ποὺ τὸν θεωροῦσε ἐκλεκτὸ μέλος τῆς καὶ τὸν τιμοῦσε.

ΟΥΜΒΕΡΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΣ

Διευθυντὴς τῆς Ἀν. Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν

Σατωμπριάν - Γκαίτε.

Σχεδὸν σύγχρονα ἐορτάζονται στὸ διεθνὴ διανοούμενο κόσμῳ τὰ ἑκατόχρονα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Σατωμπριάν (1848) καὶ τὰ διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Γκαίτε (1749).

Στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ πρώτου, τὴ Βρετάννη, ὅπου γεννήθηκε τὸ 1768, μὲ τὴ συνεργασία τῶν κοινοτήτων καὶ τοῦ τοπικοῦ πανεπιστημίου, ὁργανώθηκαν ἐορτὲς ποὺ ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς ἐορταστὲς τῶν ἑκατόχρονων ἀπὸ τὸ θάνατό του νὰ ξαναζήσουν ὅλους τοὺς σταθμοὺς τῆς παιδικῆς ζωῆς τοῦ Σατωμπριάν. Μετὰ τὶς ἐπαρχιακὲς αὐτὲς ἐορτὲς ἀκολούθησε ὁ ἐορτασμός τῆς Σορμποννῆς. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ μίλησαν διπλωμάτες, μυθιστορογράφοι, κιθηγητές. Μέσα στοὺς τελευταίους ξεχώριζε ὁ γνωστὸς ἐκδότης τῶν *Memoires d' Outre-Tombe* καθηγητῆς Maurice Levailant. Ἱστορικοὶ μίλησαν γιὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὶς ἀρετὲς τοῦ Σατωμπριάν ὡς ἱστορικοῦ, ψυχολόγοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ μεγαλεῖο καὶ τὶς ἀδυναμίες τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλοι μίλησαν γιὰ τὰ νεανικά του χρόνια, ἄλλοι γιὰ τὰ γερατειά του. Στὸ *Royaumont* ἐπακολούθησαν συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ χριστιανισμοῦ του. Τέλος ἀπὸ τὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ ὁργανώθηκε ἀξιόλογη ἐκθεση Σατωμπριάν, ὅπου ὁ ἐπισκέπτης εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ θαυμάσῃ τὴ γραφὴ τοῦ μεγάλου συγγραφέα, γελοιογραφίες του, μερικὲς ὥραιες πρῶτες ἐκδόσεις τῶν ἔργων του.

Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι καὶ στὶς ἐπαρχιακὲς καὶ στὶς παρισινὲς αὐτὲς γιορτὲς βελγικά, ὀλλανδικά, ἀγγλικά, ἀμερικανικά πανεπιστήμια εἶχαν στείλει ὡς ἀντιπροσώπους τῶν ἐπιστημονικῶν ποὺ ἔργο τῆς ζωῆς τους ἔκαμαν τὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τῶν δημιουργημάτων τοῦ Γάλλου συγγραφέα. Μέσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ δικός μας συμπατριώτης ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ κ. Αἰμίλιος Μαλάκης. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀξιόλογο ἐκδόστη (1946) μιᾶς σημαντικώτατης δέτομης κριτικῆς ἐκδόσεως (1000 περίπου σελίδες) τοῦ Ὀδοιπορικοῦ ἀπὸ τὸ Παρίσι στὰ Ἱεροσόλυμα τοῦ Σατωμπριάν καὶ τὸν ὁργανωτὴ, μαζί μὲ τὴν συνεργασία ἑνὸς ἄλλου, μιᾶς ἐκθέσεως Σατωμπριάν στὴν Ἀμερικὴ.

* *

Ὁ Σατωμπριάν στάθηκε βέβαια μιὰ ἐξαιρετικὴ προσωπικότητα. Εἶναι διανοούμενος, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος συνάμα ποὺ καμαρώνει πὼς δὲν ἔμεινε ἀμέτοχος στὴν ἱστορία τοῦ αἰῶνα του. Πιστεύει σὲ μιὰ ὀλοένα προοδευτικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητος. Στὸ πολιτικὸ πεδίο εἶναι «φιλελεύθερος», ὄχι ὅμως χωρὶς κάποιες ἀντιφάσεις, ποὺ ἴσως δὲν εἶναι λογικὲς ἀντιφάσεις, ἀλλὰ φανερώματα μιᾶς διπλῆς, νὰ ποῦμε ἔτσι, προσωπικότητος. Κι' ἀλήθεια ὁ Σατωμπριάν ζῆ πάντα ἓναν ἀγῶνα ἀνάμεσα στὴν ποιητικὴ καὶ χιμαιρικὴ του φαντασία καὶ τὸ πάντα ἀκριδωμένο αἰσθημα ποὺ ἔχει τῆς πραγματικότητος, ἀνάμεσα στὴ θέληση νὰ εἶναι δυνατὸς καὶ στὴν ἀδυναμία τῶν νεύρων του. Στὸ λογοτεχνικὸ πεδίο, μολονότι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν κλασικίζοντα 18ο αἰῶνα,

γίνεται ὁ πρόδρομος, ἂν ὄχι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ρωμαντισμοῦ. Δημιουργεῖ μιὰ γλώσσα, ἕνα ὕψος καινούργιο, ἕνα νέο ρυθμὸ πού μὲ λεπτότητα ἐκφράζουν τὴ μελωδία μιᾶς ψυχῆς ποὺ αἰσθάνεται τὸ ἀπειρο. Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τὸν ἑαυτό του ὡς ταξιδιώτη, στρατιώτη, δημοσιολόγο, ὑπουργό. «Στὰ δάση, γράφει, τραγούδησα τὰ δάση, πάνω στὰ καράβια ζωγράφισα τὸν Ὀκεανό, στὰ στρατόπεδα μίλησα γιὰ ὅπλα, στὴν πολιτικὴ δράση καὶ στὶς συνελεύσεις μελέτησα τίς πολιτικὲς ἀρχὲς καὶ τοὺς νόμους». Ἀνήκει, ὅπως παρατηρεῖ ἕνας μελετητὴς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του, ὁ H. Gillot (*Chateaubriand, Paris 1934*, σ. 384), σὲ μιὰ σειρά πού ἔχει ἀρχηγέτη τὸ Δάντη καὶ συντρόφους τὸν Τάσσο καὶ τὸν Καμόενς, τὸν Ercila καὶ τὸ Θερβάντες. Κλείνοντας τὰ Ἀπομνημονεύματά του ἐξαιρετὰ τοποθετεῖ ὁ Σατωμπριάν μέσα στὴν ἱστορία τὸν ἑαυτό του. «Βρέθηκα, μᾶς λέει, ἀνάμεσα σὲ δύο αἰῶνες, σὰ στὸ συναπάντημα δύο ποταμῶν. Βούτησα στὰ παραγμένα τους νερά· μὲ λύπη μου ἐφευγα μακριὰ ἀπὸ τὸν παλαιὸ γιγαλὸ ὅπου γεννήθηκα καὶ γεμάτος ἐλπίδες κολυμποῦσα πρὸς μιὰν ἀγνωστὴν ἀκτὴ».

Ὁ Γάλλος συγγραφέας ἰδιαίτερα τιμᾶται σήμερα καὶ γιὰτὶ εἶναι ἀπὸ κείνους πού μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς οἱ πρόδρομοι τῆς συγκριτικῆς γραμματολογίας. Πράγματι ὁ Σατωμπριάν εἶχε ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τίς ξένες λογοτεχνίες· εἶχε μεταφράσει Μίλτωνα, εἶχε διασκευάσει Ὀσσιανό, ἀγαποῦσε τὴ Θεοὶ Κωμωδία, εἶχε γράψει ἕνα δοκίμιο γιὰ τὴν ἀγγλικὴ λογοτεχνία, ὅπου ἀναλύει ἀγγλικά λογοτεχνικά ἔργα καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἀγγλικὴ λογοτεχνία καὶ τοὺς Ἀγγλους, γεωργοὺς ἢ ἀριστοκράτες. Ἀκόμη τὸν ἀπασχόλησαν θέματα τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας καὶ διατύπωσε ἐξ ἄλλου κρίσεις γιὰ τὴ λογοτεχνία τῶν Γερμανῶν. Ὁ Σατωμπριάν ἐνοιωθε κάτι ἀπὸ τὸ κοινὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, πού ξεπερνᾷ τὰ σύνορα καὶ πλησιάζει τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο τὰ μεγάλα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητος, ὅσο κι' ἂν τὰ ἀπομακρύνῃ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος. Στὸ *Δοκίμιο γιὰ τίς ἐπαναστάσεις* (1797) συνδέει πρόσωπα καὶ γεγονότα τῶν νεωτέρων χρόνων μὲ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν, στοχάζεται πάνω σ' ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴ Μαχαβαράτα καὶ συνεχίζει τὸ στοχασμὸ του πάνω στὸ Μεσοία τοῦ Κλόπστοκ. Στὸ *Πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ* (1802) βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ συνδέσῃ τὸν Παράδεισο τοῦ Μίλτωνα μὲ τὸν Παράδεισο τοῦ Δάντη, τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας Ἰερεῖς μὲ τοὺς Ἑβραίους λευῖτες, τὴν παγανιστικὴ μὲ τὴν χριστιανικὴ ἐρωτικὴ ἀτμόσφαιρα.

Τὴν ἐννοια τῆς ἐπίδρασης, τόσο ἀγαπητὴ σ' ὅσους καλλιεργοῦν τὴν συγκριτικὴ γραμματολογία, τὴ δεχόταν ὁ Σατωμπριάν, ἀλλὰ κυρίως ὅταν ἐπρόκειτο στὰ *Mémoires d'Outre-Tombe* νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπίδραση πού ἄσκησε ὁ ἴδιος στὸν ἄλλο μεγάλο σύγχρονό του, τὸ Βύρωνα!

Τέλος ἀναφέρω σὰ σημαντικὴ ἐορταστικὴ ἐκδήλωση γιὰ τὰ ἑκατόχρονα τοῦ Σατωμπριάν τὴν ἐκδοσὴ μεγάλου τόμου τῆς *Revue de littérature comparée* (ἀριθ. 2 καὶ 3, Ἀπρ.—Σεπτ. 1949), ἀφιερωμένου συνάμα καὶ στὴν ἑκατοστὴ ἐπέτειο τοῦ Σατωμπριάν καὶ στὴ διακροισιότη ἀπὸ τὴ γέν-

νησὴ τοῦ Γκαίτε. Στὸν πλουσιώτατο αὐτὸ τόμο δημοσιεύονται σημαντικώτατες μελέτες γιὰ τὸ Σατωμπριάν. Πρῶτα-πρῶτα ἕνα σύντομο ἄρθρο τοῦ καθηγητῆ F. Baldensperger γιὰ τίς *Δύο συναντήσεις πού δὲν ἔγιναν ἀνάμεσα Γκαίτε καὶ Σατωμπριάν*, ἡ μελέτη τοῦ καθηγητῆ Ch. Dédéyan: *Γκαίτε καὶ Σατωμπριάν*, ὅπου ἐξετάζεται ἡ γνώμη πού ὁ καθένας τους εἶχε γιὰ τὸν ἄλλο, καθὼς καὶ ἡ πνευματικὴ συγγένεια πού ἀνάμεσα τους ὑπῆρχε. Σ' ἕνα πολὺ ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ *Διεθνῆς ὀριζοντες τοῦ Σατωμπριάν* ὁ Pierre Moreau ἐξετάζει τὸ Σατωμπριάν καὶ τὰ διεθνή ἐνδιαφέροντά του, διαπιστώνοντας τὸν προδρομικὸ χαραχτήρα τῆς φυσιογνωμίας του γιὰ τὴ συγκριτικὴ γραμματολογία. Ἄλλος μελετητὴς, ὁ P. Reboul, ἐξετάζει τὴν εἰκόνα πού ὁ Σατωμπριάν εἶχε σχηματίσει γιὰ τοὺς Ἀγγλους καὶ τὴν Ἀγγλία, εἰκόνα πού ἐπαιξε σημαντικό ρόλο καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ τὴ λογοτεχνικὴ του ζωὴ. Ὁ πρεσβευτὴς Vl. d'Ormesson ἐξετάζει τὴ σημασία πού εἶχε μέσα στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σατωμπριάν ἡ Ρώμη, ἡ Αἰώνια Πολιτεία, ὅπου ὁ Σατωμπριάν ἔμεινε δύο φορές: στὰ 1803 ὡς πρῶτος γραμματέας τῆς γαλλικῆς πρεσβείας καὶ στὰ 1828 ὡς πρεσβευτὴς τοῦ Καρόλου Δεκάτου. Σὲ ἄλλες μελέτες τοῦ τόμου ἐξετάζονται οἱ σχέσεις τοῦ Σατωμπριάν μὲ τὴν Ἰσπανία, τὴν Πορτογαλία, τὴν Οὐγγαρία, ἡ διαμονὴ του στὴν Αἴγυπτο κλπ.

Στὸν ἴδιο τόμο δημοσιεύονται ἀπὸ τὸ Dédéyan τριάντα-πέντε ἀνέκδοτα γράμματα, πού ἀπ' αὐτὰ τριάντα προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Σατωμπριάν καὶ τὰ ἄλλα ἀπὸ γνωστὰ του πρόσωπα. Στὰ γράμματα αὐτὰ παρακολουθοῦμε τὸ Σατωμπριάν τῆς ὄριμης ἡλικίας καὶ τῶν γραμμάτων. Μέσα στὴν ἀλληλογραφία αὐτὴ, πού ἔχει σημαντικό ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ ἱστορία καὶ γιὰ τὴν ἱστορία γενικώτερα, ξαναβρίσκομε, καθὼς λέει ὁ ἐκδότης τῆς, τὸ θελκτικὸ του μειδιάμα, θλιμμένο ἢ παιγνιδιάρικο στὰ χεῖλη του. Ξανασυναντοῦμε τὴν πνευματικὴ του ζωτάνια ὡς αὐτὰ τὰ τελευταῖα του χρόνια.

Θὰ ἤθελα πληροφορικὰ νὰ ἀναφέρω μερικὰ τελευταῖα σημαντικὰ δημοσιεύματα πού σχετίζονται μὲ τὸ μεγάλο συγγραφέα. Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ πού πραγματοποιήσῃ ὁ Μαλάκης καὶ πού τὴν ἀνάφερα παραπάνω, ὁ καθηγητὴς τῆς Σορμπόννης Levailant δημοσίευσε σὲ ὀλοκληρωμένη καὶ κριτικὴ συνάμα τετράτομη ἐκδοσὴ (Flamarion, 1948) τὰ *Mémoires d'Outre-Tombe*.

Ἐκείνο πού λυπεῖ τὸν Ἑλληνα μελετητὴ τοῦ ἀφιερωτῆριου αὐτοῦ τόμου εἶναι πού λείπουν ἀπὸ τὸν τόμο μελέτες πού νὰ ἀναφέρονται στὴ σχέση τοῦ Σατωμπριάν μὲ τὴν Ἑλλάδα. Δυστυχῶς δὲν ἔχει ἀκόμα προκληθῆ τὸ ἐνδιαφέρον οὔτε σ' ἐμᾶς στὴν Ἑλλάδα, οὔτε ἄλλοῦ γιὰ τίς ἐλληνογαλλικὲς μελέτες συγκριτικῆς γραμματολογίας καὶ γι' αὐτὸ τὸ φαινόμενο τῆς ἐλλείψεως αὐτῆς τοῦ τόμου εἶναι λυπηρὸ, ἀλλὰ ὄχι περίεργο.

Εἰδικώτερα ἡ νεοελληνικὴ ἐρευνα θὰ μποροῦσε νὰ ἀναζητήσῃ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο μέσα στὸ ἔργο τοῦ Σατωμπριάν, καθὼς καὶ τὴν εἰκόνα

πού εἶχε πλάσει μέσα του ὁ Γάλλος συγγραφέας καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας Ἑλλάδας. Ἀκόμη θὰ πρέπει νὰ μελετηθοῦν καὶ ἄλλων δέξαια ξένων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ τοῦ Σατωμπριάν οἱ μεταφράσεις στὰ νέα ἑλληνικά. Τὸ δρόμο στὸ πεδίο αὐτὸ μᾶς τὸν ἀνοίγουν τελευταῖα δημοσιεύματα τοῦ καθηγητῆ μου κ. Ν. Βέη. Μιὰ ἄλλη ἀκόμη πλευρὰ τῶν σχέσεων τοῦ Σατωμπριάν μὲ τὴν Ἑλλάδα πού θὰ πρέπει νὰ μελετηθῆ θὰ ἦταν πῶς οἱ Νεοέλληνες συγγραφεῖς καὶ λόγιοι εἶδαν κατὰ καιροῦς τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο του.

* *

Ὅπως εἶπαμε, συμπιπτον κατὰ ἓνα τρόπο οἱ ἑορτασμοὶ γιὰ τὸ Σατωμπριάν καὶ τὸ Γκαίτε.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀρνητικὴ στὸ βάθος στάση τοῦ χιτλερικοῦ καθεστώτος ἀπέναντι στὸ Γκαίτε. Ζητοῦσαν νὰ διαπαιδαγωγῆσουν μιὰ «νεότητα χωρὶς Γκαίτε». Εἶναι ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Max Kommerell, πού διαμαρτυροῦταν γιὰ τὸ γεγονός. Καὶ εἶχαμε δυστυχῶς τὴν εὐκαιρία μὲς στὸ σπίτι μας νὰ διαπιστώσωμε τὴν ἀγωγή πού εἶχαν δώσει στὴ γερμανικὴ νεότητα! Σήμερα μὲ τὴν κατάρρευση τῆς Γερμανίας γίνεται, φαίνεται, μιὰ προσπάθεια νὰ ξαναγυρίσουν οἱ Γερμανοὶ σ' ἐκεῖνον πού ἂν δὲν τοὺς ἀντιπροσωπεύη (εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Νίτσε), τουλάχιστο μπορεῖ νὰ τοὺς γίνῃ ἓνας πολύτιμος δάσκαλος καὶ ὁδηγός. Εἰδήσεις μᾶς ἔρχονται γιὰ ἑορτὲς πού γίνονται στὴ Φραγκφούρτη καὶ τῆ Βαϊμάρη, γιὰ φεστιβάλ πού ὀργανώθηκαν καὶ γιὰ ἀκαδημία πού ἰδρύθηκε μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς διακοσιοστῆς ἐπετείου ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ποιητῆ. Μεταπολεμικὰ παρουσιάζονται φαινόμενα πού θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὰ χαρακτηρίσῃ ἐνθαρρυντικά. Σημαντικοὶ διανοούμενοι, ὅπως ὁ Karl Jaspers, αὐτὸς μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις, ὁ Ed. Spranger, ὁ F. Meinecke, ζητοῦν νὰ στρέφουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ πρὸς τὴ μεγάλη φυσιογνωμία τοῦ Γκαίτε. Ὁ Meinecke μάλιστα στὸ βιβλίο του πού δημοσίευσε τὸ 1946 (*Deutsche Katastrophe*) ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς παντοῦ, σὲ πόλεις καὶ σὲ χωριά, νὰ ἰδρῦσουν «Κύκλους Γκαίτε», ἐλπίζοντας πῶς θὰ μπορούσε ἔτσι νὰ ἐμφυτευτεῖ στὶς μάζες ὁ σεβασμός τοῦ ἄλλου, πού αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα διδάγματα πού δγαίνουσι ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ. Ὁ Spranger ἐξ ἄλλου, ἐγκαταστημένος τελευταῖα στὴν Τυβίγγη, ἀναδημοσίευσε μιὰ σειρά μελέτες τοῦ πάνω στὸν ἀνθρωπισμὸ τοῦ Γκαίτε.

Ἡ φυσιογνωμία καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ Γκαίτε ἐξακολουθοῦν νὰ μελετιοῦνται μὲ ιδιαίτερη θέρμη. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὁ καθολικὸς Reinhold Schneider στὴ μελέτη του *Ἡ σωτηρία τοῦ Φάουστ* (Baden - Baden, 1948) ὑποστηρίζει πῶς δὲν ὑπάρχει στὸ Φάουστ κανένας ὕμνος τῆς δραστηριότητος (Streben), ὅπως συνήθιζαν νὰ βλέπουν οἱ Γερμανοί. Βλέπει χάος ἐκεῖνος μέσα στὸ Γκαίτε. Δὲν προσέξαμε, λέει, ἐκεῖνο πού σώζει τὸ Φάουστ, δηλ. τὴν Mater gloriosa, ἀλλὰ ἐκεῖνο πού τὸν ὁδηγεῖ στὴν καταστροφή, τὴν ἐννοια δηλ. τῆς «ὀλοκληρωμένης καὶ ἐπικίνδυνης ζωῆς». Τὸ Φάουστ τὸν βλέπει ὁ Schneider ὡς ἓνα

ἔργο πού ὡς ἄλλος Δὸν Κιχώτης καυτηριάζει τὰ ἐλαττώματα τῆς γερμανικῆς φυλῆς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ Γεώργιος Lukacs συγκέντρωσε σὲ τόμο (Βέρνη, 1948) παλιότερες μελέτες του γιὰ τὸ Γκαίτε καὶ σ' αὐτὲς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ κοινωνικὴ καὶ ψυχολογικὴ βάση τοῦ κλασικισμοῦ τῆς Βαϊμάρης (1794—1805) εἶναι ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ ὅτι ὁ κλασικισμὸς αὐτὸς εἶναι ἡ γέφυρα ἀνάμεσα στὴ λογοτεχνία τοῦ προεπαναστατικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς λογοτεχνίας τοῦ μεταεπαναστατικοῦ ρεαλισμοῦ. Ἡ Γερμανία, καθυστερημένη, ὅπως καὶ ἡ Γαλλία, στὸ πεδίο τῆς οικονομικῆς ἐξέλιξης, ἦταν πολὺ ἐξελιγμένη στὸ ἰδεολογικὸ πεδίο. Ἔτσι ὁ Γκαίτε τὴν ἀστικὴ τάξη τῆς ἐποχῆς του τὴ βλέπει προορισμένη νὰ παίξῃ καθοδηγητικὸ ρόλο γιὰ ὅλες τὶς κοινωνικὰς κατηγορίες πού τὴ πιέζει ἡ φεουδαρχία. Ζητοῦν καὶ ὁ Γκαίτε καὶ ὁ Σίλλερ μιὰν προοδευτικὴ ἀστικοποίηση τῆς οικονομικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς στὴ Γερμανία. Δὲ συμπαθοῦν τὶς ἐπαναστατικὰς μεθόδους, ὅμως ζητοῦν τὴν κατοχύρωση τῶν κοινωνικῶν καὶ οικονομικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Καὶ μὲ τὴ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων (κλασικισμὸς) ζητοῦν νὰ δημιουργῆσουν μιὰ τέχνη κλασσικὴ ἀστικὴ πού νὰ ἐκφράζῃ τὴ νέα ἐποχὴ πού ἀρχίζει μετὰ τὸ 1789. Λοξοδρομοῦν κι' αὐτοί, κατὰ τὸν Lukacs, ἰδίως ὁ Σίλλερ, σ' ἓναν οὐτοπικὸ ἰδεαλισμὸ, ὅμως μὲ τὸ Wilhelm Meister δημιουργεῖται ἡ ἐποποιία τῆς μόντερνας ζωῆς, πού τελειώνει μάλιστα μὲ τὴν εἰσαγωγή καπιταλιστικῶν μεθόδων στὴν ἐκμετάλλευση τῆς γῆς καὶ μὲ τὴ θεληματικὴ κατάργηση τῶν φεουδαρχικῶν λειψάνων.

Ὁ Γκαίτε ὅμως δὲν ἀπασχολεῖ μονάχα τοὺς Γερμανοὺς. Εἶναι κοινὴ ἀνθρώπινη κληρονομία. Ἴδου τί γράφει ὁ διευθυντὴς τῆς *Revue de littérature comparée* καθηγητῆς κ. Jean-Marie Carré μὲ τὴν εὐκαιρία πού, ὅπως εἶπα, τὸ περιοδικὸ πού διευθύνει ἀφιερώνει σελίδες στὴ διακοσιετηρίδα τοῦ Γκαίτε. «Ἐορτάζοντας τὸ Γκαίτε μιὰν ἀκόμη φορά, τὸ χρόνο τοῦτο, μένομε πιστοὶ στὴν ἀνθρωπιστικὴ μας παράδοση. Ὁ Γκαίτε ἀντιπροσωπεύει γιὰ μᾶς τώρα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά ἓνα εὐρωπαϊκὸ ἰδεῶδες, μιὰ κοσμοπολιτικὴ σκέψη, ἓνα φιλελευθερισμὸ, πού ὄλ' αὐτὰ συγκροτοῦν τὶς πιὸ βαθειὰς, τὶς πιὸ εἰλικρινεῖς μας ἀπαιτήσεις. Ἄν πρόκειται, συνεχίζει ὁ Carré, νὰ ξαναρχίσουν κανονικὲς σχέσεις μ' αὐτοὺς τοὺς Γερμανοὺς διανοουμένους, πού, ἄς μὴ φοβηθοῦμε νὰ τοὺς τὸ ἐπαναλάβωμε, τόσο ὀδυνηρὰ μᾶς ἀπογοήτευσαν, πάλι προσκαλῶντας τους νὰ ξαναγυρίσουν στὸ Γκαίτε—αὐτὸ τὸ μεγάλο Γερμανὸ—καὶ συνάμα αὐτὸ τὸ Ρήγανό, αὐτὸ τὸ δυτικόν, ὅπως ὁ Μπετόβεν, θὰ ἔχωμε τὴ μεγαλύτερη πιθανότητα νὰ τοὺς συναντήσωμε στὸ δρόμο τῆς προσέγγισης. Γιατί ξέρουσι καλὰ πῶς εἶχαν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ Γκαίτε. «Μακριὰ ἀπὸ τὸ Γκαίτε!» ἔλεγον οἱ περισσότεροί τους καὶ χαίρονταν πέρα ἀπὸ τὸ Ρήγανό νὰ βλέπουν νὰ μεγαλώνῃ μιὰ νεότητα πού τὸν εἶχε ξεχάσει».

Στὸν τόμο λοιπὸν τοῦτο τῆς *Revue de littérature comparée*, ἐκτὸς ἀπὸ ἄρθρα πού ἀναφέρονται συνάμα καὶ στὸ Γκαίτε καὶ στὸ Σατωμ-

πριάν, δημοσιεύεται πρώτα — πρώτα ένα περιεκτικό καὶ σοφὸ ἄρθρο τοῦ Carré γιὰ τὴ στάση τῆς γαλλικῆς καὶ ἀγγλικῆς διανόησης ἀπέναντι στοῦ Γκαίτε ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα ὡς σήμερα. Στὸ πεδίο αὐτὸ σημαντικὲς εἶναι κυρίως οἱ ἐργασίες τοῦ ἴδιου τοῦ Carré προκειμένου γιὰ τὴν ἀγγλικὴ διανόηση καὶ τοῦ F. Baldensperger προκειμένου γιὰ τὴ γαλλικὴ. Ὁ κορυφαῖος Γάλλος γερμανιστὴς E. Vermeil δημοσιεύει στὸν ἀφιερωτῆριο τόμο ἄρθρο σχετικὸ μὲ τὸν ἀνθρωπισμὸ τοῦ Γκαίτε. Ὁ Baldensperger γράφει γιὰ τὸ Γκαίτε «antibourgeois».

Καὶ μὴ πού πρόκειται γιὰ πανηγυρικά γιὰ τὸ Γκαίτε δημοσιεύματα, ἀναφέρω ἐπίσης τὸ τεύχος Ἰουνίου 1949 (σελ. 250) μὲ τὸν τίτλο *Hommage à Goethe*, πού τοῦ ἀφιέρωσε τὸ γαλλικὸ περιοδικὸ *Études Germaniques*.

Ὁ Barrès, κατὰ τὸν Carré, εἶδλεπε στοῦ Γκαίτε ἕναν ρομαντικὸ καὶ ἕναν κλασσικὸ, ἕναν ἐνθουσιώδη καὶ ἕναν ἰσορροπημένο, ἕναν συντηρητικὸ καὶ ἕναν φιλελεύθερο, ἕναν ἀκόρεστο καὶ ἕναν συνθηκολογημένο μὲ τὴν πραγματικότητα, τὸ Γκαίτε μεσολαβητῆ, τὸ συμφιλιωτῆ, τὸ συνθέτη, τὸ μωσαϊκὸ τῆς ζωῆς. Ὁ Gide, κατὰ τὸν ἴδιο μελετητῆ, εἶδλεπε στοῦ Γκαίτε ἕναν ἐλευθερωτῆ, ἀλλὰ πού ἡ ἀπελευθερωτικὴ του δραστηριότητα δὲν ἐρημώνει τὴ ζωὴ, δὲν ἀφήνει τὸν ἀνθρώπο ἐξαντλημένο δίπλα στίς σπασμένες ἀλυσίδες του. Ἀλλὰ ἀξίζει νὰ ἀναφέρω τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Gide. «Καταλάβαινα, λέει, διαβάζοντας τὸ Γκαίτε πὼς μπορεῖ ὁ ἀνθρώπος νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τίς φασκίες του χωρὶς νὰ κρυολογήσῃ, μπορεῖ νὰ ἀπορρίψῃ τὴν εὐπιστία τῆς παιδικῆς του ἡλικίας χωρὶς νὰ φτωχύνῃ καθόλου καὶ πὼς ὁ σκεπτικισμὸς (τὸ πνεῦμα δηλ. τὸ ἐρευνητικὸ) μποροῦσε καὶ ἔπρεπε νὰ γίνῃ δημιουργικὸ».

Δὲν εἶναι μόνο οἱ Γάλλοι πού ἐτοιμάζονται νὰ ἐορτάσουν τὰ διακοσάχρονα τοῦ Γκαίτε, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ γερμανιστὲς. Ἡ Goethe Society ὀργάνωσε διαλέξεις γιὰ τὸ Γκαίτε στοῦ πανεπιστήμιου τοῦ Λονδίνου. Τὸν περασμένο Αὐγούστο ὀργανώθηκε στοῦ Westfield College ἕνα συνέδριο τῶν γερμανιστῶν τῶν ἀγγλικῶν καὶ ἱρλανδικῶν πανεπιστημίων καὶ πανεπιστημιακῶν κολλεγίων, ὅπου ἐκλήθησαν καὶ γκαϊτολόγοι ἀπὸ ἄλλες χῶρες.

Σ' ἐμᾶς ἐδῶ, ὡς τὴν ὥρα τουλάχιστο, ἐκτός ἀπὸ ὀρισμένα μελετήματα, καὶ μάλιστα δημοσιευμένα σὲ σελίδες τῆς «Νέας Ἑστίας», δὲ γράφηκε τίποτα πλατύτερο γιὰ τὸ Γκαίτε μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπετείου, οὔτε καμιά κίνηση ἐγίνε γιὰ ἐορτασμὸ τοῦ γεγονότος. Καὶ ὁμως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντικρύσωμε τὸ Γκαίτε τουλάχιστο ἀπὸ τίς σκοπιῆς πού, ὅπως εἶπα παραπάνω, πρέπει νὰ μελετήσωμε καὶ τὸ Σατωμπριάν. Εἶναι θέματα πού ἡ μελέτη τους δὲν μπορεῖ παρά νὰ τονώσῃ τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ

Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ

Frédéric Lefèvre.

Μὲ τὸν αἰφνίδιο θάνατο τοῦ Frédéric Lefèvre, ὅχι μόνο ἡ παγκόσμια γνωστὴ ἑβδομαδιαία λογοτεχνικὴ ἐφημερίδα «Nouvelles Littéraires» χάνει τὸν ἀκούραστο, τὸ δραστήριο ἀρχισυντάκτη της, πού εἴκοσι πέντε δλόκληρα χρόνια εἶχε ἀφιέρωσει σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ του, ἀλλὰ καὶ τὰ γαλλικὰ γράμματα πενθοῦν γιὰ τὴν πρόωρη ἀπώλεια ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀληθινὰ συγγραφέα, πού τὸ ἔργο του δὲν ἔχει τίποτα νὰ ζηλέψῃ ἀπὸ τοὺς ὁμότιμους συναδέλφους του.

Εἶχε γεννηθεῖ στοῦ Ἰζέ, σ' ἕνα χωριὸ τῆς Mayenne, στίς 7 Μαΐου 1889, καὶ ὅπως γράφουν ὅλοι ὅσοι τὸν γνώρισαν καὶ τὸν ἀγάπησαν σὰ φίλο καὶ συνεργάτη, ὁ Λεφέβρ περηφανευόταν γιὰ τὴ χωριάτικη καταγωγή του. Πέρασε τὰ παιδικὰ του χρόνια μέσα στὴ φύση, πού τὴν τραγουδῆσε ἀργότερα ὅσο κανένας ἄλλος, καὶ ἀπ' τὰ πρῶτα του φελλίσματα ἔμαθε νὰ τὴ θεωρεῖ σὰν ἐμπιστὴ φίλη. Εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ χάσῃ πολὺ μικρὸς τοὺς γονεῖς του καὶ ἀνατράφηκε ἀπ' τὸν ἐφημέριο τοῦ χωριοῦ του πού τὸν μύησε στὰ λατινικά, στὴ Βίβλο καὶ στοὺς δυὸ συγγραφεῖς, πού τὴν ὁμοιότητα παρουσιάζουν ἀπὸ μερικὲς πλευρὲς μαζί του: τὸ Montaigne καὶ τὸ Rabelais. Ἀπ' τὸν ἕνα, ὁ Λεφέβρ εἶχε κληρονομήσει τὸ στοχασμὸ, τὴν περισυλλογὴ, ἀπ' τὸν ἄλλο, τὸ χιούμορ, τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸ καλὸ καὶ ἀγνό κρασί καὶ τὴν καλοφαγία. Μὰ πάνω ἀπ' ὅλα, ὁ Λεφέβρ ἀγάπησε καὶ ποτίστηκε ἀπ' τὸ Πνεῦμα, — τὸ ἀνώτερο ἐκεῖνο πνεῦμα πού τὸ συναντοῦσε στοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Λατίνους.

Οἱ πρόγονοί του, — λένε, — δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους χωριάτες. Τοὺς σέβονταν, μὰ καὶ τοὺς φοβόνταν, γιὰ τὴν φανταζόνταν μάγους. «Ἡ μαγεία τοῦ Λεφέβρ — γράφει στοῦ ὠρατοῦ ἄρθρου τοῦ ὁ Robert Kemp — ὑπῆρξαν ὁ μόχθος του, τὸ πάθος του γιὰ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ καλωσύνη του». Τοῦ ἄρσε ν' ἀνακαλύπτει καινούργια ταλέντα, νὰ τὰ ἐνθαρρύνει καὶ νὰ τὰ παρουσιάζῃ ἀπὸ τίς στήλες τῶν «Φιλολογικῶν Νέων». Χάρη σ' αὐτὸν πρωτοφάνηκαν ἕνας Bernanos καὶ ἕνας Ἰστράτη. Ἀγαποῦσε καὶ χαιρόταν τὴν ποίηση — τὴν ὕψηλὴ ποίηση. Ἕνας Βαλερύ, ἕνας Μπωντελαίρ, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής καὶ τὸ «Ἄσμα Ἀσμάτων», ὅπως καὶ ἡ «Ὀδύσεια» καὶ ὁ Πλάτων τοῦ χάριζαν τίς πιὸ ἐντονες συγκινήσεις. Ὁ Πλάτων μάλιστα καὶ ἡ Βίβλος τὸν γοήτευαν τὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια καὶ ὄνειρευόταν νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο του «Βιβλικὲς εἰκόνες», πού μόνο ἕνας τόμος ἔχει ἐκδοθεῖ, καὶ νὰ γράψῃ ἕνα δοκίμιον γιὰ τὸν ἀσύγκριτο Ἕλληνα φιλόσοφο, πού ἡ φράση του «Μουσικὴν ποίει καὶ ἐργάζου» τὸν ἔθελγε σὰν παιδί.

Εἴκοσι τριῶν χρονῶ ἐφτασε, γιὰ πρώτη φορά, ὁ Λεφέβρ στοῦ Παρίσι καὶ ἡ τύχη τοῦ χαμογέλασε γιὰ τὴ γρήγορα μῆκε ἀρχισυντάκτης στὰ «Φιλολογικὰ Νέα». Οἱ πρῶτες του ἐπιτυχίες, αὐτὲς πού τὸν ἔκαναν γνωστὸ καὶ ἐξῆ ἀπ' τὰ σύνορα τῆς πατρίδας του, ἦταν οἱ περίφημες συνεντεύξεις του μὲ τοὺς πιὸ ἀντιπροσωπευτικοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του, πανόραμα χρήσιμο γιὰ κάθε μελετητῆ σ' ἐξῆ τόμους μὲ τὸ γενικὸν τίτλον: «Μιά